

A SZÉKELY NEMESSÉG A XVII. SZÁZAD ELEJÉN

BALOGH JUDIT

Miskolci Egyetem, Magyar Középkori, Kora Újkori
és a Történelem Segédtudományai Tanszék

Báthory Zsigmondnak az 1601 legvégén Déván kiadott szabadságlevelei új korszakot nyitottak a fejedelmek székelyekkel kapcsolatos politikájában, s ezzel újra békésebb időszak kezdetét jelezték. Az oklevél rendelkezései kijelölték azt az utat a fejedelmi székelypolitikában, ami a XVII. század folyamán mindvégig követett példa maradt, így lehetőséget adott a székely társadalomnak egy viszonylagosan nyugodt fejlődésre, belső alakulásra.

A székely társadalom XVII. század eleji állapotáról hozzávetőlegesen képet kaphatunk a Basta által elrendelt és 1602-1603 folyamán végrehajtott összeírás adataiból.¹ Érdekes megfigyelni, hogy a lóföket teljesen külön említették a nemesektől, azaz még ekkorra sem azonosult sem a székelyek, sem pedig a kívülállók tudatában a két kategória. Így bár arányait felhasználjuk, mi is a korabeli fölfogást igyekszünk követni, azaz úgy tekintjük, hogy a XVII. század elején a székely lóföket nem számították a nemesek közé. Eszerint a fölosztás szerint a sajnos nem teljes lustra alapján Háromszéken összesen 101 nemest írtak össze. Ebből Sepsiszékbén 36-an éltek, tizenhét településen. Sepsiszéken a legtöbb nemes Angyaloson élt ekkor, mégpedig hatan, Forró Gábor, Forró Márton, Forró András, Babolczi Mihály, Bartos János és Sebestyén János. Ezt követi a sorban Szentiván, ahol Henter Benedek, Jankó Miklós, Illies Imre, Illies András és Jankó János számított a nemesek közé. A többi helységben javarészt egy-két, esetleg három nemest regisztráltak. Így Kisborosnyón nemesként írták össze Tompa Jánost, Tompa Miklóst és Tompa Ambrust; Nagyborosnyón Donát Jánost; Réty településen nemes Losonczi Márton; Uzonban Béldi Ferenc; Lisznyón Nagy Miklós és Sánta Ferenc; Bikfalván Bikfalvi István és Bikfalvi Gábor; Kökesen Orbó György; Illyefalván Mihecz János és Zonda Miklós; Köripatakon Kálnoki János, Balog Benedek és Bedeházi Miklós; Zalánban Jankó Gergely; Oltszemen Mikó György;

¹ Giorgio Basta generális utasítására 1602. augusztus 1-től és 1603-ban; ld. in *Székely Oklevéltár* (továbbiakban SZOKL), Új sorozat, IV. k., szerk. Demény Lajos, Kolozsvár 1998.

Bodokon Czierek Balázs és Czierek György; Besenyőben Babos Farkas és Babos Gábor; Bölönben Illiési János; Baróton Horvát Miklós, Baróti Pál és Baróti János neve szerepel. A falvak többségében nem írtak össze nemeseket, Sepsiszek negyvenhárom regisztrált települése közül csak tizenhétben. Ez persze nem jelenti azt, hogy egyeseknek ne lehettek volna más falvakban is birtokaik és jobbágyaik, de azt sem föltétlenül jelentette, hogy a nemesként felsoroltak mind valójában is nemesként éltek. Az összeírtak közül ezt biztosan Henter Benedek, Béli Ferenc, Kálnoki János és Mikó György esetében mondhatjuk el.

Kézdiszékben harminchárom településből tizennégyben harminchárom nemest írtak össze. A legtöbbet, ötöt Dálnokon, ezek Hadnagy Balázs, Székely László, Somodi Gáspár, Hadnagy Tamás, Vasko Tamás. Négy nemest számoltak össze Alsótorján, Apor Andrást, Török Mihályt, Apor Sándort és Apor Jánost. Három nemest találtak az összeírók Polyánban, Kun Bálintot, Veres Istvánt és Rác Pétert; Lécfalván Marton Gáspárt, Bodor Pétert és Bodor Lőrincet; Lemhényben Donát Ferencet, Csomortán Istvánt és Kaniztos Istvánt, Osdolán, Farkas Sándort, Czimres Miklóst és Szurkos Györgyöt; végül két nemes lakott Maksán, Jankó Gáspár és Márton Kovács. Alsócernátonban Domokos Péter és Bernárd Ferenc; Felsőtorján Apor János és Apor Tamás; Nyujtódon Imecz Mátyás és Donát István, valamint Hatolykán Nagy István és Bak György. Egy-egy nemest írtak össze Mátyusfalván: Benkő Mihályt, és Esztelneken: Szacsvai Ferencet. Itt a jelentősebbek az Apor, az Imecz, a Bernárd családok, mellettük a Csomortány és a Szacsvai, valamint a Kun család néhány tagja is szerepelt már a primorok között.

Orbaiszékben a tizennyolc összeírt településből tizenkettőben harminckét nemest vettek számba, vagyis a faluk számához képest Háromszékben itt élt a legtöbb nemes. Zágonban Mikes György, Jankó Péter és István Deák; Pákén Sándor Ferenc, Sándor Mátyás és Sándor Miklós; Kovásznán Aszú Mátyás, Mihác György és Balog János; Páván Mihálcz Gábor; Zabolán Mikes Zsigmond; Gelenczén Székely Boldizsár, Mihálcz Tamás, Mihálcz Pál és Mihálcz László; Damokosfalván Cziriak Bálint; Szörcsén Zeörchi Demeter és Zeörchi Menyhárt valamint Donát Mátyás; Tamásfalván Márton Deák és Cziriak Bálint; Teleken Makó György, Donát György, Donát János, Donát Imre és Simon Mihály; Czófalván László Balázs, Czia Demeter, Czia Ferencz, Bodó István és Bodó Miklós; Papolczon Mikes Benedek. A régi és jelentős családok mellett, mint amilyen a Mikes, a Sándor, a Mihácz vagy Mihálcz, érdekes fölfigyelni arra

is, hogy a Teleken nemes Makó György valószínűleg azonos azzal a Makó Györggyel, aki Vitéz Mihály egyik zsoldos kapitánya és a vajda egyik segítsége volt abban, hogy a székelyeket maga mellé állítsa. Háromszékben összesen tehát százegy nemest írtak össze.

Csíkban jóval kevesebb volt az ekkor összeírt nemesek száma. Csík-, Gyergyó- és Kászsónszékben Csík harminchat összeírt településéből kilencben találtak nemeseket a biztosok, összesen tizenötöt. Szenttamáson Lázár Gábort; Rákoson Székely Istvánt; Madéfalván Antal Imrét; Csicsón Kelemen Bálintot és Lázár Egyedet; Vacsárcsiban Lázár Andrást, Feiér Mátét, Imecz Imrét és Farkas Tamást; Taploczán Székely Miklóst és Salamon Lőrinczet; Zsögödön Pókai Balázst; Szentimrén Antal Hadnagyot és Jánosi Jánost; Tusnán Bocskor Pált írták össze. Itt a Lázár-család első főlényje volt jellemző, de mellette ott találunk egy Imeczet is, aki szintén fontos szerepet játszott már a korábbi időkben is. Gyergyóban ekkor ott lakó nemest egyetlen egyet soroltak föl, még hozzá Szárhegyen Nagy Tamást, noha tudjuk, hogy Gyergyó talán még Csíkszéknél is jelentősebb területe volt a Lázár családnak. Kászsónszék három településén nem regisztráltak nemeseket.

Udvarhelyszék (Keresztúrszék nélkül összeírt) kilencvenkét településéből tizennyolcban összesen tizenhat nemest számláltak össze. Székelyudvarhelyen Sámbockréti Mihály Deákot; Ozdfalván Horvát Mihályt, Begezi Gergelyt és Alárd Istvánt; Dersen Petki Jánost; Hoggyán Hogiai Györgyöt; Bögözön Farkas Pált; Kadiczfalván Benedekfi Jánost; Vargyason Dániel Pétert; Bibarczfalván Nagy Menyhártot; Felsőboldogasszonyfalván Jánosi Tamást; Kisfaludban Kecseti Boldizsárt; Kecsetben Gálfi István; Szombatfalván Szombatfalvi Benedeket; Szolokmán Tombold Mihályt; Küsmődön Marton Györgyöt. A szintén Udvarhelyszékhez tartozó Keresztúr fiúszék harmincnyolc összeírt településéből tizenötben találtak az összeírók tizennyolc nemest; ezek Keresztúrfalván Czakan Balázs és Nyujtódi Demeter; Martonoson Gálfi Ferenc; Tordatfalván Fekete Pál; Kadácson Semién Miklós; Rugonfalván Benedekfi Tamás; Szentersébeten More István; Fiafalván Geréb András; Véczkén Balassi Mihály; Szentdemeteren Nyujtódi György; Tarcsafalván Pálfi András voltak. Az összes regisztrált udvarhelyszéki településen (százharminc településről van szó) a lustra szerint huszonhét nemes élt ekkor huszonnégy helységben, jobbra úgy, hogy egy helységben ritkán volt több egyetlen nemesi állapotúnál, a falvak legnagyobb részében azonban nem is lehetett nemest találni.

Marosszéken is hasonló volt a helyzet, mint Udvarhelyszéken. Az

összeírók ezt a széket kétszer is meglustrálták, először 1602. augusztus 16-án, majd pedig másodszor 1603. február 7-én. Az első esetben 132 összeírt településből tizenötben huszonhárom nemes, a második alkalommal 133 összeírt helységből huszonháromban harminchét nemes írtak össze. Az 1602-es összeírás alkalmával Gyalakután Lázár György; Somosdon Székely János; Szövérdén Gáspár János; Süketfalván Bakó István; Andrásfalván Balassi István és Boér Balázs; Keresztúron János Deák; Búzaházán Péterdi Ferenc; Csikfalván Csányi György és Csányi Gáspár valamint Barrabási Ferenc; Jobbágyfalván Toth Balázs és Toth Ferenc; Gálfalván Ozdi György; Madarason Siger Szigmond; Cserefalván Gardai Tamás; Szentgyörgyön Tott Miklós; Kölpénben Kabos Farkas; Marosvásárhelyen Bodó István, Iszlai Tamás, Koncz Tamás, Koncz Mihály és Temesvári Szabó György számláltatott a nemesek közé. Egy évvel később Marosvásárhelyen az előbb említettek közül csak Koncz Tamást írták össze, mellettük Székely Mihályt, Földvári Jánost és Koncz Pált, akik egy évvel ezelőtt nem szerepeltek a nemesek között; Gyalakután Lázár Györgyöt; Szövérdén Gáspár Jánost; Madarason Syger Zsigmondot; Kölpényben Kabos Farkast csakúgy, mint egy évvel azelőtt; Süketfalván a már fölirt Bakó István mellett Bakó Lukácsot is megemlétték; Csikfalván is Csányi György és Csányi Gáspár² valamint Barabássy Ferenc mellett szerepel Literáti Péter és Bakó Imre neve is. Gálfalván Ozdi György neve mellé most fölirták Ozdi Pált is; Búzaházán Péterdi Ferenc mellé Dési Jánost; Andrásfalván viszont a korábbi két nemesel szemben most csak Balassi István neve szerepelt; Jobbágyfalván ugyanúgy, most Toth Balázs és Toth Ferenc neve helyett csak Toth³ Balázs neve található a jegyzékben. Somosdon most nem írták föl a nemesek között Székely Jánost; Keresztúron az egy évvel ezelőtt János Deákként nevezett nemes minden bizonnyal megegyezett a vaiai, 1603-ban Literatus Jánosnak nevezettel. Cserefalván 1603-ra nem szerepel a nemesek között az egy éve még ott említett Gardai Tamás; Szentgyörgyön Tott Miklós. Nem szerepelt a nemesek közt 1602-ben az atosfalvi Kis Demeter, a vaiai Horvát Mátyás, a jobbágytelki Horvát Miklós, az ehedi Barabassi Benedek és Barabassi György, a vadadi Phileop György, a koronkai Gerdei Tamás, a szentiváni Ukythienith István, a csitszentiváni Pető András, a csávási Literáti Miklós és a szentkirályi Sár Péter. Marosszereda nem is szerepelt az 1602-ben készített lustra-jegyzékben, ott egy esztendővel később négy nemes írtak

² Itt a nevük Chiani formában szerepel.

³ Itt Thot formában szerepel.

össze, Szilveszter Györgyöt, Nagy Györgyöt, Nagy Jánost és Nagy Istvánt.

A sok bizonytalanság és változás oka sokféle. Bizonyos esetekben, és ez a többség, egyszerűen arról van szó, hogy akit az egyik esetben még a lófők között tartottak számon, mint például a süketfalvi Bakó Lukácsot, azt egy év múlva már nemesnek nevezték. Máskor, mint például a búzaházai Dési János esetében, a neve nem is szerepelt a korábbi lustrában, csakúgy, mint a vajai Horvát Mátyás. A somosdi Székely Jánost viszont 1602-ben még nemesként, 1603-ban pedig már csak lófőként regisztrálták. A nem kizárható pontatlanságok és tévedések ellenére is elgondolkodtató, hogy mennyire átjárhatóak voltak a nemes és lófő közti kategóriák, illetve hogy egy fejedelmi nemesítés bizonyos esetekben nemcsak hogy az utódokra nem vonatkozott, de egy-egy év is hozhatott olyan változásokat, hogy ugyanaz a személy már csak a lófők közé soroltatott be. A marosszéki lustrák külön érdekessége, hogy talán ennek a széknek a „nemesi” társadalma mutatta a legmobilabb közösség képét. Olyan neveket írtak össze nemesként, akiknek többsége sem ennek előtte, sem pedig a későbbiekben nem szerepelt a főnépek sorában.

A Basta-féle lustra sajnos nem tartalmazta a nemesek vagy lófők által birtokolt jobbágyságok felsorolását, így erre vonatkozóan kevés támpontunk lehet. A nemesi névsorok összevetése és a nagy ingadozás mégis azt mutatja, hogy csak kevesen voltak képesek a XVI. század végének küzdelmei között megőrizni a társadalmi rangjukat és valószínűleg vagyoni helyzetét is. Mindemellett megállapíthatjuk azt is, hogy a XVII. század legelején még rendkívül nehezen körvonalazható egy nemesi csoport a székelységeen belül az előbb már említett néhány család kivételével. A XVI. század végi küzdelmekben tanúsított viselkedését illetően szintén nehezen dönthető el, hogy a lófők csoportja a közösség vagy inkább a nemesség része kívánt-e lenni.

A század elejének állandó csatározásai tették szükségessé, hogy az eddig elkészült lustrák mellett más típusú, kifejezetten katonai összeírást is készítsenek a székelységről. Így 1604 március 15-én készült az a jegyzék,⁴ amely a hadra kelő úgynevezett *százások* szerint írta össze a székely katonaelemet, külön a nemességet, majd pedig a százanként hadra foghatókat. A százak előtt föltüntettek a százas hadnagyának a nevét is, valamint a százasba soroltak neve után a legtöbbször azt is, hogy az illető jelen volt-e a mustra alkalmával, vagy esetleg azt, hogy szabad állapotú

⁴ SZOKL, Új sorozat, IV. k., 154-190. o.

volt, vagy szolgált, és természetesen azt is, hogy milyen katonai rangja volt. Az összeírás Udvarhelyszékre, Háromszékre és Csíkszékre vonatkozott, tehát nem tekinthető teljesnek. A fölsorolt nemesi nevek sem mutatnak egyezést azzal a listával, amit egy vagy két évvel ezelőtt készítettek Basta biztosai. Az ekkor megemlített nemesek a következők: Beogezy Gergely, Benedekffy János (hiányzott), Benedekffy Tamás, Ughron Pál, Kecheti Boldizsár (hiányzott), Hoggiay István (hiányzott), András Ghereb (hiányzott), Nagi Menyhárt (hiányzott), Beódeó Mihály (hiányzott), Galfy Ferenc, Kedey Mihály (hiányzott), Marothy György, Tarchafalui Albert (hiányzott), Zabo Mattias kapitány, Bedő István (hiányzott). A hadnagyok, akik a százakat vezették, a következők voltak: lófőkből álló lovas százas vezetője: Zataloki Nag Máté hadnagy, felszabadított, azaz libertinus gyalogok százának a parancsnoka; Vas Péter, Karachonfalwy Ferenc, Nagy Ferenc, Bálint Balázs, Nagi György, Nagi Jakab, Kolomban Ferenc, Caspar Balázs, Balassi István Demeter Ferenc, Miklos Ferenc, Boncza János; Udvarhely gyalog puskásainak vezetője: Demeter Ferenc; Csík lovasainak a vezetője: Janos Tamás, Boczkor János, a gyalogoké Sas Benedek, Nagj Lőrinc, Székely János, Hozo Ferenc, a csíki, kézdi és orbai hadak vezetője Boczkor János hadnagy, a csíki gyalogok vezetője Nagj Lőrinc, Hozo Ferenc, a kézdi gyalogoké Zabo István hadnagy és Kanio Antal hadnagy, az orbai gyalogságé Tarchja István hadnagy, az orbai lovasoké Vayna Mihály hadnagy, a sepsi gyalogoké Szabo Máté hadnagy, a sepsi gyalogok százának az egyik vezetője Szepe Antal, a másik Sebestien Péter, a harmadik Kozma Máté; a kézdi székiek vezetője Balogh György hadnagy. A százasok vezetői illetve a hadnagyok a legnagyobb részt a lófők közül kerültek ki, ám előfordulhatott, hogy a későbbiek során éppen katonai érdemeik miatt vagy azért, mert ki tudták használni a tőlük függőket, a következőkben a nemesek közé emelkedtek. Az elől szereplő nemesi nevek közül néhány megtalálható a Basta által készített lustra udvarhelyszéki nemesének a névsorában is. Így például az itt Beógeózy Gergelyként szereplő személy minden bizonnyal azonos lehet azzal a székely nemessel, akit Udvarhelyszékben, Ozdfalván Begezi Gergelyként írtak össze, Benedekffy János pedig a Kadicsfalván nemesként regisztrált Benedekfi Jánossal. Benedekffy Tamást „benedekfi Tamás” formában Rugonfalván jegyezték föl nemesként; Galfy Ferencet Martonosban; András Gherebet Geréb Andrásként Fiafalván; Nagi Menyhártot Bibarczfalván; Kecheti Boldizsárt Kecseti Boldizsárként mint Kisfalud nemesét írták össze; Hoggiay Istvánt ugyan nem, de talán a családtagját, Hogiai György nevét rögzítették „Hoggya nemeseként”. A

többiek nevei nem szerepeltek a lustrában.

A székely közösséggel szemben tanusított hatalmi politika is bizonytalanságokat mutatott 1605-ig, ugyanis hiába adta ki 1601 végén Báthory Zsigmond a dévai szabadságleveleket, ezek valójában csak a Bocskai István fejedelemmé választása után megszilárduló központi hatalom politikája nyomán erősödtek meg és emelkedtek jogerőre. Bocskai, akinek meghatározó szerepe volt az 1596 legelején zajlott „véres farsang” idején a székely köznép elleni támadásban, fejedelemként egészen más politikát választott. Minthogy a tizenötéves háború folyamán maga is minden bizonnyal szembesült azzal, hogy a székely haderő mennyire fontos része az erdélyi hadseregnek, rövid fejedelemsége alatt most már elsősorban azon igyekezett, hogy megpróbálja megőrizni a székely katonaelemet. Az 1605 és 1606 során ebben a kérdésben megfogalmazott parancslevelei és nyilatkozatai mind azt mutatták, hogy Báthory Zsigmondhoz hasonlóan a korábbi szabadság visszaadásában látta a székelyekkel kapcsolatos fejedelmi politizálás további útját. Már fejedelemmé választásához is fölhasználta őket, mégpedig ugyanazt a taktikát alkalmazva, amit annak idején Vitéz Mihály is követett: a hadaiban szolgált székelyek segítségével, a teljes korábbi szabadság visszaadását ígérve, állította a saját pártjára azokat, akik nem is olyan régen még a Báthoryakkal együtt őt is gyűlölték. A Basta által hozott rendeletek és a császári zsoldoshadak pusztításai mind további érveket jelentettek a Bocskaihoz csatlakozás mellett.⁵ Már Székely

⁵ Gyulafi Lestár így számolt be az eseményekről: „Az urak és az nemesség legelőször az székelséget nemzetségük közzül való szolgáló rendek által tentálták, kik partim oda föl Bocskai hadában, partim ittben az nemesség háta mögött szolgáltnak. Ezekül úgy mint székely atyjokfiaktul tudakoztak az székelyek, mint és hogy vagyon oda fel Bocskai uram állapotja. Ezek pedetentim hol egyszer, hol másszor eleikben adták a dolgot ... minémű néppel vagyon, mennyét proficiált eddig, mi nemenség lehet felöle, és hogy nem valami rész szerint való indulat ez, hanem az egész magyarság ehez két kézzel nyúlt, elannira, hogy hasomló egyesség soha még az magyar közt nem lett volna, és hogy az török császár is minden erejével mellettek volna. Mentek tovább az dologban és tudakoztak azon a székelyek, ti, úgymond, mi testink, véreink vattok, mondjátok meg igazán nekünk, valjon nem emlékeznének-e meg valaha az nemesség az székelység miatt rajtok esett veszedelemről. Amazok ezt az opiniót benne fölötte igen destruálták és azt mondták, hogy ne adja Isten azt, hogy nemzetségek árulói legyenek, de azt csak meg se gondolják soha, mert más volna most a dolog. Bocskai pedig ezen ugyan fogadást tett volna, hogy ha ki mind atyját a miatt nekie megölte volna is, csak térjen hozzá, soha semmiről meg nem emlékezik. És hogy vagy volt módja az magyar nemzetségnek előmeneteliben, de most volna az, kit senki soha nem tudott volna csak reménleni is. De leghüebb argumentomok, az kivel az székelséget elhajtották: Az Istenre kinszerítünk, úgymond, fejenként benneteket

Mózes rövid uralma is megosztotta a székelységet, hiszen mikor 1603 április közepén a székelyek közül származó siménfalvi Székely Mózeset választották Erdély fejedelmévé, akkor Udvarhelyszék (Székely szülőföldje) Marosszék és Aranyosszék is mellállt az egész székely nemességgel együtt, és csak Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék, valamint Háromszék népe maradt a császár pártján. Bocskai elődeinél hatékonyabban látott hozzá a székelyek megnyeréséhez, amikor az udvarhelyszéki kapitányt, dersi Petki János székely főembert küldte a székelyek csatlakoztatására. A császárral már korábban is szembefordult nemességet és a közszekelyeket is megnyerte a szabadság ígéretével,⁶ úgyhogy az 1605 februárjában Székelykeresztúron tartott székely nemzetgyűlésen megszületett az egyezés. Ennek értelmében a fejedelem ígéretet tett arra, hogy a régi székely szabadságot elismeri és a székelységet abban megtartja,⁷ hogy az elmúlt időkben történt törvényteleniségekre és erőszakosságokra, amelyet a székelyek követek el, közbocsánatot ad, hogy megengedi azt, amit már Báthory Zsigmond dévai szabadságlevelei is tartalmaztak, vagyis megengedi, hogy maguk közül válasszanak maguknak kapitányokat és tiszteket, sőt idegen katonaságot sem tart közöttük, és ami talán a nemesség számára a legdöntőbb volt: „az nemességet is, az kik nem nemzetségekből valók, közülük kivethessék”.⁸ Ezek mellett visszaállította azt a korábbi szokást is, hogy ha a táborba szállást követő tizenöt nap alatt nem bocsátkoznak a székelyek csapatai harcba, úgy hazamehessenek. Ezeket a pontokat Bocskai István egy 1605. február 16-án kiadott szabadságlevelé

úgy mint vér szerint való atyánkfiait, hogy jól meglássátok, mint cselekesztek, magatokat velünk együtt el ne veszessétek... Ha mit akartok cselekedni, most vagyon módotok benne. Most eleit vehetitek. Nem keltek soha az nemesség keze alá; ha ezt nem cselekeditek, azelőtt jobbágyok voltatok, de ennekutánna jobbágyok sem lesztek, szörnyen romlatok, egy bennetek meg nem marad”. in „Gyulafi Lestár történelmi maradványai”, *Történelmi Tár* 1893, 197-198. o.

⁶ Gyulafi a közszekelyek nemességgel szembeni gyűlöletének és velük egy táborba állításának a történetéről írva megjegyezte, hogy: „Egy Kovács Máté nevű ember vagyon köztük. Ennél nagyobb ellensége az nemességnek egész az székelyek közt nem volt, ez halott volt meg még az kapitánok megfutása előtt idején korán; ha ez el nem hajlott volna, az székelség most is az római császár mellett volna; igen nagy autoritása vagyon az székelség között ennek, noha paraszt ember volt. Most az egész gyalog székelségnek az kapitányok...” Uo. 198. o.

⁷ Ez a pont a XVII. század folyamán bekerült az erdélyi fejedelmek esküszövegébe is.

⁸ Szádeczky-Kardos Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*, Budapest 1927, 165.

által megerősítette.⁹ Mindezekért cserében a székelyek elűzték azokat a kapitányokat, akiket a császári csapatok helyeztek följük és új katonai vezetőket választottak. A következő, február 21-ére Nyárádszeredára összehívott székely gyűlésen a székelység egységesen Bocskai mellé állt és fejedelemmé választásának a támogatása mellett döntött, sőt Erdély rendeit is arra kérték, hogy csatlakozzanak hozzájuk és fogadják el Bocskai István fejedelmükül. Bocskai a már korábban is hűséges emberét, dersi Petky Jánost választotta meg székely generálissá vagy főkapitánnyá, és rajta keresztül, általa igyekezett intézni a székely ügyeket.

Bocskai székelypolitikájának főbb elemei kettejük levelezéséből láthatóak.¹⁰ Mivel harcai során nagy szüksége volt a hajdúk mellett a székely haderőre is, elsődleges célja a székelység harcértékének a megtartása, esetleg a növelése volt. Ezért 1605. december 18-án elrendelte, hogy Petky János minden székben tartson *generális mustrát*, és „registrom szerént mindeneknek neveket irassák föl, rá erőltetvén, hogy az lovassa szerszámos és kopjás, az gyalogja veres köntösbe öltözzék, és úgy álljon elő, mikor hadra kívántatik, erre minden szabados hadnagynak és tizedesnek az ő alattvalójára gondja legyen, közel való napot praefigálván nekik és az üdő alatt kétszer is megmustrálván őket, hogy inkább készek legyenek, és annak utána is gyakori mustrákkal serkenteni és oktatni az készen lételhez”.¹¹ Jól érezte Bocskai azt, hogy az eltelt évek nehézségei után, ha valójában ütőképes sereget akart nyerni a székelyek közül, akkor erősítenie kell a székelyek katonai identitását a gyakori táborba szállások által. Tanulva a korábbi példákból, nem akarta mindenáron a legnagyobb számú székely haderőt kiállítani, hiszen hosszú távon volt szüksége rájuk. Ezért 1606 áprilisában az országgyűlésnek küldött levelében négyezer székely katonát kért, és rajtuk kívül hozzanak létre egy állandóan hadra készen álló, ötszáz gyalogosból és kétszáz lovasból álló székely csapatot is.¹² A katonáskodás és a minél nagyobb számú székely kontingens kiállításának elsődleges akadálya az eljobbágyosodás volt. Bocskai Istvánnak Petky Jánoshoz írt leveleiből az derül ki, hogy az 1562 után erőszakoskodni kezdett székely nemesség, miután a köznép fölkeléseinek leverései

⁹ Uo. 165. o.

¹⁰ A levelezés megjelent: *Erdélyi történelmi adatok* (a továbbiakban ETA), szerk. Mikó Imre – Szabó Károly, Kolozsvár 1862, IV. k., 341-350. o.

¹¹ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek* (a továbbiakban EOE), szerk. Szilágyi Sándor, Budapest 1880, V. k., 400. o.

¹² EOE, V. k., 405. o.

alkalmával mindig újabb és újabb megerősítést kapott, Bocskai szabadságlevele után sem hagyott föl az erőszakos jobbágyosítással, és mivel Petky János maga is a székely nemesség tagja volt, valószínűleg nem is lépett föl velük szemben olyan határozottan, legalábbis erre utalnak a fejedelem újabb és újabb ilyen tárgyú rendelkezései. Kassáról írta 1606. június 22-én Udvarhelyszéknek azt a levelét, amelyben megtiltotta, hogy a nemesek bárkit is jobbágyá tegyenek. „Irtunk azért gubernátor uramnak és az kapitányoknak is arról, hogy az nekik adatott tisztek szerént, szintén úgy mint ha az magunk személye volna ott, senkit is szabadságában megháborítani ne engedjenek, sőt inkább annak jól végére menvén, az kiknek háborgatása volna némelyiknek kegyelmetek közzül, azt eligazítsák és lecsendesítsék, és kegyelmeteket szabadságában megháborítani senkinek ne engedjék. Ha pedig oly dolgok estenek volna, avagy volnának, hogy ott ben el nem igazíthatatnék, kegyelmetek azt mi nekünk vagy írása vagy pedig bizonyos követe által adja értésünkre, hogy tudjunk illendőképpen gondot viselni az kegyelmetek oltalmazására”.¹³ Alig egy hónappal később egy Petky Jánoshoz írt levélben, amelyben kétezer gyalogos és kétezer lovas székely táborba indulását kérte, tette hozzá, hogy „egyiknek is kegyelmed meg ne engedje, hogy magát jobbágyásra adja, vagy pedig valaki valami szín alatt jobbágyává tegye. [...] Minek előtte pedig kegyelmed Nagy Albert¹⁴ eleiben rendelné és elindítaná azokat, annak előtte registrumban mind kapitányoknak, hadnagyoknak és mind az egész seregnek neveket felírván meglássa kegyelmed, hogy azok közt szolga rend, béres micsoda ne legyen, hanem kiki személy szerént maga legyen jelen, és annak a mását kegyelmed mi nekünk is küldje be”.¹⁵ A levélből kiderül a székely nemeseknek illetve jobbágytartóknak az a szokása, ami ellen Bocskai föllépni igyekezett, vagyis hogy maguk helyett a hadba előszeretettel küldték különféle szolgálóikat.

Az 1562 utáni időkben mind a nemesség, mind pedig a közszékelyek gyakran panaszkodtak amiatt, hogy őket a fejedelmi tisztviselők közmunkákra kötelezték a fejedelmi birtokokon, sőt nemcsak a fejedelmi jobbágyként számon tartott közszékelyeket, hanem a jobbágyi állapotúakat is. Ezért amikor Bocskai arra kérte őket, hogy a tizenötéves háború során elpusztult fejedelmi székváros, Gyulafehérvár számára

¹³ ETA, IV. k., 341-342. o.

¹⁴ A székely hadak parancsnoka volt.

¹⁵ ETA, IV. k., 342-343. o.

adjanak némi élelmet, biztosította őket arról is, hogy ezt nem tekinti állandó szolgáltatásnak vagy szokásnak közöttük.¹⁶ Az óvó intézkedések ellenére Bocskai 1606 novemberében ismét arról írt, hogy igyekezzen megvédeni a közszekelyeket a nemesek és a tisztek túlkapásaitól, s megemlítette a panaszokat is, amik valószínűleg székely katonái révén jutottak el hozzá. „A székelység felől szertelen sok mód nélkül való dolgokról, kikkel őket a kapitányok, királybírák és azok után való gondviselők terhelik, panaszok jönnek előnkben, [...] sokat közzülök immár [...] a nemesség [...] jobbágyává tötték. A mi zászlóink, némely székben hat, kiben több kiben kevesebb, üresen állanak. [...] [M]i a székelységnek a mint egyszer szabadságokat megadtuk, nekünk nincs több szónk a felől, hanem meg is akarjuk őket egyszeri megmutatott kegyelmességünkben tartani és oltalmazni, a mi miénk, legyen ugyan ugyan miénk, a ki pedig más ember sajátja, az mi sem kívánjuk... Kegyelmednek erre oly vigyázása legyen, hogy a miénket senkinek nem engedjük, kegyelmed úgy oltalmazza őket mind kapitányok, királybírák és egyebek ellen is, hogy nekik adott szabadságokban éppen megmaradhassanak. Mert ha végére mehetünk akármi kicsin dolognak s meg is tudjuk pedig, valakik a féléknek okai lesznek, el nem feledkezünk róla”.¹⁷ Egy hónappal később ugyanezt róta föl Udvarhelyszék népének Bocskai, és azt, hogy nagyon gyakran megtörtént, hogy a gazdagabb székelyek gyakran lefizették a tisztviselőket, ahelyett, hogy hadba mentek volna.¹⁸ A levélből kiderül, hogy a főnépek emellett

¹⁶ ETA, IV. k., 344-345. o. „s mivel hogy ennek előtte, a mint értettük, afféle éléssel az kapitányok s tisztviselők töltöztenek, abban kegyelmetek, ha mit felrendelhet, ilyen módot tartson, hogy annak felvetésébe, szedésére, és egybe gyűjtésére az kapitányoknak, királybíráknak semmi gondja ne legyen, és abban magokat ne ártsák, hanem kegyelmetek székül rendelje el, és bizonyos meghitt emberire bízván, szedje az fel és ugyan székes helyen rakassa oly bizonyos helyre, a hol abba se tékozlás ne eshessék, se pedég egy vékát vagy egy szemet is sehova senki abban nibd addég is ne vigyen, hanem elsőben annak számát mennyi legyen, mi nekünk értésünkre adja. Annak utána székül ösmét, mikor kegyelmednek mi mit felőle írunk, azt cselekedje ... többször efféle dologgal ugyan nem is akarjuk kegyelmeteket terhelni...”

¹⁷ ETA, IV. k., 346-347. o.

¹⁸ ETA, IV. k., 347-348. o.: „Nem régen értettük meg némely hiveinktől, hogy volnának kegyelmetek közzül sokan olyak, kik gazdagbak és az hadakozásra elégségesbek lévén, magokat adományokkal, fizetésekkel, az közönséges jónak szolgálatjátúl, hadakozástul igen elvonnák, kiket nem hogy kegyelmetek (kik ez haza mellett az hadakozásra, szolgálatra mindenkor kész akarattal vagytok) ez ideig értésünkre nem adta volna, de még az magatokon történt dülást, kóborlást, mód nélkül való szedést, verést és foglalásokat is nem mertétek volna megjelenteni... Idején korán mind kicsin és nagy dolgokat értésünkre adjon

sokféleképpen erőszakot tettek a székely közösségen, különböző jogtalan behajtásokkal és foglalásokkal, sőt testi fenyegetésekkel is, amik által a köznépet megfélemlítették. Egy héttel később újra Petky Jánosnak írt Bocskai, és úgy rendelkezett, hogy szüntesse meg a túlkapásokat. „[A] székelységen [...] az tisztviselők az magok hasznára nézvén mind az itteni az mi szolgálatunkban lévő mind penig az otthon maradt székelységen pénzt, abrakot, kenyeret, sajtot és egyéb élelét szednének, a mellett nem az latrokat kergetnek, hanem régi szabadságok ellen szokatlan ispánságot indítottanak közöttök”.¹⁹ Demény Lajos megemlíti, hogy a leveleket a fejedelem nevében az a Péchi Simon fogalmazta, aki maga is székely volt, hiszen Udvarhelyszéken, Szenterzsébeten született, és aki tudós, tehetséges emberként Bocskai belső tanácsosa lett.²⁰ A fejedelmi megerősítés és védelem tudatában 1606. december 29-én a Székelyudvarhelyen tartott székely nemzetgyűlésen olyan határozatokat fogadtak el, amelyek újra megerősítették a közszékelyek szabadságát, megtiltották, hogy bárki jobbágyul kösse magát.²¹

Bocskai István tehát fejedelemként nagyon is céltudatosan igyekezett helyreállítani a székely haderőt, és emiatt a korábbi székely közösség rendjét, amelynek a lerombolásában korábban neki is része volt. Levelei, utasításai, szabadságlevele azonban megfordítani kívánták az eljobbágyosodás és a székely katonaság felmorzsolódásának a folyamatát. Székelyeket vett maga mellé, hiszen az egyik főember, Petky János volt az általa kinevezett székely főkapitány. Péchi Simon karrierje szintén mellette indult. Minthogy a székely társadalom katonai szerepét emelte ki, ezen az úton volt a legnagyobb esély ekkor a felemelkedésre. Több, később nemessé vált család emelkedése is ekkor indult el. Ezért célszerű végignézni, hogy kik voltak ekkor a székelyek katonai vezetői: Petky János volt Udvarhelyszék kapitánya és főkirálybírája, Marosszék főkapitánya Bató Menyhárt és szövérdi Gáspár János és főemberei Nagy Menyhárt és

kegyelmetek, meglátjátok ezt, ennek utána kegyelmetekhez külömb oltalommal és gondviseléssel leszünk, az közönséges károknak okai ha kik lesznek, nem szenvedjük büntetlen.”

¹⁹ ETA, IV. k., 349-350. o.

²⁰ Demény Lajos: „Mihály vajda szabadságlevelei és az erdélyi fejedelmek székely politikája”, in *Székely felkelés 1595-1596. Előzményei, lefolyása, következményei*, szerk. Benkő Samu – Demény Lajos – Vekov Károly, Bukarest 1979, 131. o.

²¹ Jakab Elek – Szádeczky – Kardoss Lajos: *Udvarhely vármegye története a legrégebb időkől 1849-ig*, Budapest 1901, 305. o.

Barlabás Ferenc, Sepsiszek főkapitánya Kálnoki Bedő István, Háromszék vicekapitánya Mátyus János és Csoma György volt.²² A székely nemesség tiszteletben tartása mellett azonban elsősorban a jobbágyul kötések folyamatát akarta megakadályozni. Végrendeletében, amely jószerivel az egész XVII. századi erdélyi politizálásnak irányt szabott, szintén kitért a székely szabadság megtartásának a kérdésére.²³ Bocskai is érzékelte azt, hogy a *nemes székely nemzet* kifejezés már elveszítette ekkorra a korábbi tartalmát, ezért célszerűnek látszott egyéni rangemelésekkel megerősíteni a székelység helyzetét. Ezért sokakat fölemelt, s adott nekik nemesi, lófősítő vagy gyalog székellyé, esetleg csak szabad állapotúvá, libertinussá tevő kiváltságleveleket.

A Bocskai halála után az erdélyi rendek által fejedelemmé választott Rákóczy Zsigmond rövid uralma alatt a Bocskai által kijelölt úton kívánt haladni, hiszen Bocskai fejedelemsége alatt Erdély kormányzójaként volt alkalmuk szembesülni a székely-kérdéssel: 1607 során a teljes korábbi székely szabadság visszaállítása értelmében a korábban szokásban volt ökörsütést is megpróbálta újra bevezetni.²⁴ A régi szabadság megerősítése mellett ugyanakkor a rendezések között megerősítették a székelyek közt lévő nemesség birtokjogát, ebben a fejedelem biztosította a székely nemességnek az örökölt jószágok és ősjobbágyok mellett a fejekötött jobbágyokhoz való jogát is, azaz voltaképpen legalizálta a viszonylag újabb keletű jobbágyul kötések is.²⁵ Nyilván szerepe lehetett ebben székely kancellárjának, Petky Jánosnak is. Ugyanakkor a nemességnek kedvezett az a rendelkezés is, amely által közbocsánatot hirdetett az 1599 és 1605 között történt erőszakoskodásokra, ugyanis ebből az időből az erőszakosságok

²² Kőváry László: *Erdély történelme*, IV. k., Pest 1860, 168-201. o.

²³ „Intjük a nemes országot Erdélyt, mint Édes Hazánkat, sőt meg-maradásoknak örökségéért az Istenre kényszerítjük ez egy dologról. Látván mind jelenvaló, mind következő állapotokat, hogy a Székely Nemzettséget a mi töllünk nekik megadott szabadságban tartásuk meg, és successorunkat is intjük, erre legyen fő gondya”, in *Erdély öröksége. Erdélyi emlékirók Erdélyről*, szerk. Makkai László, III. k., Budapest é. n., 119. o.

²⁴ 1607. június 10-24 között zajlott az az országgyűlés, amelyen elhangzott: mivel a székelyek régi szabadságok idején a fejedelemválasztás alkalmával minden hatodik ökrüket a fejedelem számára bélyegezték le, most is kívánja a régi szokás fölüjlesztését, minthogy szabadságaikban fenn akarja őket tartani: EOE, V. k., 491. o. Az országgyűlés azonban végül nem mondta ki ezt a határozatot.

²⁵ EOE, V. k., 510. o.: „az székelység között való nemesség maradjon meg az ő östül maradottjával, pénzen vöttével, kötött jobbágyival és minden régtől fogva birt örökségével, az medgyesi articululus tartása szerint, mely Básta György idejében concludáltatott.”

nagy része a nemesség által történt, akik, mint azt az előzőkben láthattuk, jobbaggyá igyekeztek tenni sokakat és közföldeket foglaltak el.²⁶ Emellett nemcsak a primori réteget támogatta, de Petky János javaslatára rangemelő okleveleket is adományozott: 1607. március 23-a és július 22-e között sokakat lófővé emelt, és május 27-én csíkrákosi Barthó Istvánnak, aki a székely gyalogság vezére volt, és szentléleki Matthás János a március adományozott.²⁷

Báthory Gábor²⁸, aki szintén egy katonáskodó népréteggel, a hajdúsággal szövetkezve szerezte meg a fejedelmi címet, egész uralma alatt a legtöbb találékonyságot és politikai alkalmasságot a katonáskodó néprétegekkel szemben folytatott politikájában mutatta. Egyfelől követte a Báthory Zsigmond, Bocskai István és Rákóczy Zsigmond által megkezdett utat, másrészt megpróbált még tudatosabban cselekedni a székelyekkel szemben, a helyi viszonyokat talán minden elődjénél inkább figyelembe véve. Már uralma kezdetén, 1608. január 10-én Erdélybe érkezett Bethlen Gábor, aki Báthory leveleit vitte Petky János székely kapitányhoz és a székely urakhoz, amiben együttműködést ajánlott föl.²⁹ A márciusi

²⁶ EOE, V. k., 455. o.: „végeztük, hogy Mihály vajda bejöveteletől fogva az megholt kegyelmes urunk választásáig ha mi potentiák, dúlások, fosztások, kóborlások estenek, teljességgel sopiáltassanak, úgy, hogy egyik is a másikat azért ne perelhesse.”

²⁷ Endes Miklós: *Csik-, Gyergyó-, Kászon székek (Csik megye) földjének és népének története 1918-ig*, Budapest 1938, 101. o.

²⁸ A Báthory Gáborral kapcsolatban a történeti tudatban fennálló kép olyannyira negatív, annyira rajta van a dilettantizmus bélyege, hogy még a legalaposabb pozitivisták elemző, Szádeczky-Kardoss Lajos is viszonylag kevés szót veszteget rá, sőt a legutóbbi idők székelypolitikájának a kutatója, Demény Lajos is csak említést tesz róla. Sajnos egyikük sem méltatja meg az alapot mindahhoz, amit Bethlen Gábor csupán folytatott és néhány ponton kiegészített. Még mindig hiányzik egy árnyalt Báthory-kép megrajzolása a történetírásunkból. Demény Lajos szerint: „Az sem vitte nyugvópontra a kérdést, hogy Báthori Gábor a szolgálatában álló székelységet megkülönböztetett szabadságokban részesítette. Ennek ellenére kísért a gondolat, hogy éppen az ő idejében fogalmazódtak meg a kérdés megnyugtatóbb megoldásának mélyebbre nyúló elképzelései (!)... az addigi eljárások és intézkedések sem a belső feszültség további fokozódását, sem a székely katonaelemnek mind nagyobb méreteket öltő jobbaggyosodással kapcsolatos s az ország számára oly súlyos következményekkel járó lemorzsolódását megállítani nem tudták.” Demény Lajos: *Bethlen Gábor székely politikája (kézirat)* 1993.

²⁹ TT. XIII. k., 95. o.: „Kérjük kegyelmedet (...) mint jóakaró bizodalmas uramat, barátomat, legyen hiteles és foganatos az ő kegyelme szava kegyelmednél. Az mit én szómmal kegyelmednek megmond, kegyelmed bocsássa jó válasszal, kegyelmednek megszolgáalom.”

országgyűlésen nyolcpontos választási föltételei közé is bekerült az addig nem ismert formula, miszerint „az egész székelységet régi szabadságokban, melyben ennek előtte való fejedelmek az olta, mióta Sigmond fejedelem újonnan az szabadságot megadta nekik, megtartották minden rendiben Ő nagysága is megtartsa”.³⁰

Báthory Gábor elsődleges célja, Bocskaihoz hasonlóan, egy erős székely katonaság megteremtése volt, ezért a legtöbb intézkedése a katonáskodó tömegek jobbágyi szolgálattól való megőrzésére irányult. Egyrészt igyekezett megóvni őket a földesúri-nemesi erőszaktól, másrészt az eddiginél nagyobb számú rangemeléssel egy masszív középréteg létrehozására törekedett. Ezért szaporodtak meg az ő idejében a nemesítő levelek mellett a lófősítő kiváltságolások is. Míg tehát Rákóczy Zsigmond, aki karrierjét maga is szívós fölfelé- törekvésének köszönhette, elsősorban a nemességet kívánta erősíteni és maga mellé állítani, akkor is, ha meg akarta őrizni a visszaadott székely szabadságot; Báthory Gábor, aki az egyik legnagyobb családba születvén, nem érzett együtt a jobbágyosító székely urakkal úgy, mint elődje, sokkal inkább a nagyobb számú középrétegre szándékozott támaszkodni, és mind nemesítő, mind lófősítő leveleivel ezt a célt szolgálta. Már az 1608 szeptemberi országgyűlésen elrendelte ennek értelmében, hogy mivel sok székely azzal menekült az ország szolgálatából, hogy jobbágyul kötötte magát, ezért a székely generális tartson vizsgálatot és foglalja vissza ura kezéből az ilyeneket, és állítsa vissza abba a rendbe, ahová korábban tartozott. Ha pedig ismét jobbágyul kötné magát, halállal büntessék meg.³¹ Még ugyanekkor kiadott rendelkezésében megtiltotta, hogy a nemesek vagy a lófők szabad székelyeket jobbágygyá tegyenek, mert ha mégis ezt tennék, akkor azt a jobbágyot kötelesek voltak a kincstári jobbágyok közé szolgáltatni, és 500 forint bírságot fizetni emellett.³² Ez a földesúrtól való visszarendelés vagy *confiscatio* meg is történt, ami általánosságban nem kedvezett az alakuló székely nemességnek. Fejedelmi biztosok érkeztek a Székelyföldre, akik először összeírták a lekötött jobbágyokat, majd pedig visszafoglalták őket a kincstár számára. A nemesség egésze azonban, főleg Báthory Gábor uralmának a kezdetén, mégsem volt ellenséges az új fejedelemmel, ugyanis a hozzá hű nemeseknek ő maga is adományozott jobbágyokat,³³ és speciális kiváltságokkal a

³⁰ EOE, VI. k., 90. p.

³¹ EOE, VI. k., 113. o.

³² SZOKL, VI. k., 28. p.

³³ SZOKL, VI. k., 26-28. o.

székelyek nagy részét maga mellett tudhatta.³⁴ Petky János lemondása után a székely főkapitányi posztra 1608 április 11-én ruszkai Kornis Boldizsárt nevezte ki.³⁵ Ekkor Udvarhelyszék főemberei voltak Petky János, aki továbbra is a szék főkapitánya maradt, valamint Balassy Ferenc, Péchi Simon, Ughron Pál, Orbán István, Lippai András, Nagy Máté, Pálffy Ferenc, András Mózes, és melléjük újonnan választották 1608-ban Kornis Ferencet, Benedekfi Jánost és Fosztó Imrét.³⁶ Balassy Ferenc volt 1610-ben a szék királybírája, az alkirálybíró pedig Dániel Mihály. Két esztendő múlva a főtisztek választásakor főkapitánnyá Némethy Gergelyt választották, főkirálybíróvá idősebb Balassy Ferencet (véczkei), alkapitánnyá Dániel Mihályt és alkirálybíróvá Ughron Pált.³⁷ Asszessorok lettek Bögözi András, Thiboldi György, Orbán István, Nyíró András, Dersi Péter, Benczér Ferenc, Kovács Antal, Pálfi Ferenc és Bernáth Lukács, jegyzőnek pedig Orbán Jánost választották,³⁸ Csík-, Gyergyó- és Kászsorszék alkapitányává 1611-ben nevezte ki Báthory hídvégi Mikó Ferencet, aki 1613-tól ugyanott főkapitány lett.³⁹ A korábbi katonai összeírásokban többen is szerepeltek, ami azt mutatja, hogy a katonai fölemelkedésre ekkor nagy lehetőség kínálkozott.

Az 1608-as, Báthory által kiadott rendelkezések átgondolt székelypolitikát mutattak. Egyrészt már ekkor több adományt is adott híveinek, mint például 1608 áprilisában Pálosi János nevű kancelláriai írnokának valamint annak testvérének, Pálosi Literáti Ferencnek

³⁴ Rugonfalvi Kiss István szerint „Egyetlen erdélyi fejedelem sem jutott olyan közel a székelyek szívéhez.” Ld. in Rugonfalvi Kiss István: *A nemes székely nemzet népe*, Debrecen 1939, I. k., 303. o. – A háromszéki székelység kérésére pedig bekerült az országyűlési iratok közé az a mondat, hogy „Minekünk mindnyájunknak örök siralom az ő felsége keserves halála”. EOE, VI. k., 515. o.

³⁵ MOL. F. szekció, Liber Regius Gabrielis Bathory (a továbbiakban LibReg), V. k., 5-6. fol.

³⁶ Jakab Elek – Szádeczky – Kardoss Lajos: *Udvarhely vármegye története a legrégibb időktől 1849-ig*, Budapest 1901, 320. o.

³⁷ Többek esetében, de Ughron Pálnál egészen látványosan kirajzolódik egy rohamosan felfelé ívelő karrier, ami ekkor indult el.

³⁸ Jakab Elek – Szádeczky – Kardoss Lajos 1901, 326. o.

³⁹ Endes M. 1938, 102. o.: Endes Miklós szerint Csík, mint a többi székely szék, ekkor is a gyrás székekben élte a maga alkotmányos életét, itt iktatták be a főtiszteket; annak, aki nem tetszett, szigorú szavakban volt része, például Mikó Ferencnek vacsárcsi Fodor Bálint lófő mondott meglehetősen kemény kritikát. Érdekes ezzel kapcsolatban felfigyelní, hogy még a székely közösségből már kiemelkedő Mikó család is bírálható volt a közösség által, a köztük lévő távolság tehát most sem érte el a vármegyékben szokásosat.

Udvarhelyen lévő két és Jánosfalván lévő egy házát minden közteher viselése alól felmentette⁴⁰. Az év májusában Péchi Simon kapott új adományt a birtokaira, amelyben megerősítést nyert az összes szentpéteri birtoka az ottani nemesi udvarral és udvarházzal, a berkenyei háza és birtoka.⁴¹ Ugyanazon a napon a fejedelem kiadott egy nemesítő levelet is, mégpedig bizonyos Borsai György és mindkét nemű örökösei számára, akit közrendi állapotából Erdély és Magyarország valóságos nemesei közé emelt és neki címert adományozott.⁴² Ugyancsak májusban megnevesítő és címert adományozó oklevelet kapott a panaszí Nagy Máté, Bertalan és János is.⁴³ A csernátoni Végh Pált is, aki Kendi István tanácsos familiárisa volt, s általa testvéreit, Mártont és Andrást Báthory Gábor az 1608 június 29-én Gyulafehérváron kiadott oklevele által a köznépi sorból kivette és nemessé tette, ezzel együtt címeradományban is részesítette, valamint csernátoni házaikat mentesítette.⁴⁴ Ugyanígy nemesség és címeradományban részesült az év során még tisztelendő Zentkirály Balázs, Sepsiszentkirály egyházának a hitszónoka.⁴⁵ Az egyéni kiváltságolások mellett székely közösségek korábbi helyzetét is igyekezett megszilárdítani a fejedelem, így 1608. május 10-én kelt oklevelében Kászonszék férfilakossága kapott különleges jogosítványokat. Arra hivatkozva, hogy a szék férfainak nagy feladatot jelentett háborúk esetén a Moldova felől Erdélybe vezető utak és ösvények őrzése, megengedte, hogy háborúk esetén az itteni férfiak helyben maradhassanak.⁴⁶ Ugyanígy, a határvédelmet fontosnak tartva erősítette meg Csíkszeredának az Izabella királyné által adott kiváltságlevelét is.⁴⁷

Egy 1609-es kiváltságleveléből értesülhetünk arról, hogy egy bizottság a Székelyföldön azokat, akik önként vagy a halálbüntetéstől való félelmükben jobbágyok lettek, kinyomozta, hogy őket a kincstár kezébe adhassa. Ezeket a jobbágyokat kincstári jobbágyokká tették, és 1609-ben elkezdte Báthory Gábor az eladományozásukat. Például ilyen jobbágyokat

⁴⁰ LibReg., Gabrielis Bathory, V. k. 6. f.

⁴¹ Uo. 10. f.

⁴² Uo. 10. f.

⁴³ Uo. 51. f.

⁴⁴ Uo. 65. f.

⁴⁵ Uo. 95. f.

⁴⁶ Az oklevélben Báthory Gábor arra is hivatkozott, hogy ezt a kiváltságot már elődei, mint például Hunyadi Mátyás is megadták a kászoniaknak. Ld. Imreh István – Pataki József: *Kászonszéki krónika 1650-1750*, Budapest – Bukarest 1992, 12. o.

⁴⁷ Endes M. 1938, 102. o.

kapott 1609. július 20-án Balásy Mihály is.⁴⁸ Ez a fajta jobbágyadományozás 1601 és 1609 között szünetelt, feltehetjük, hogy a hívei megjutalmazása mellett az is célja lehetett Báthory Gábornak, hogy az elmúlt években megnövekedett erőszakoskodások, melyeknek egyik, talán legfontosabb célja a székely nemesek jobbágyszerzése volt, némileg nyugvópontra jussanak. Báthory Gábor egész uralma alatt mindvégig fontosnak tartotta a székely haderőt, ezért nála a nemesítések mellett megszaporoztak a primipilátust biztosító oklevelek is. Ez azonban gyakran csak a személyi függéstől mentette meg a székelyt, és nem sorolta a nemesek közé, tehát ezekkel az oklevelekkel nagy számuk ellenére sincs mód a dolgozatban foglalkozni.⁴⁹

A következőkben adott nemességek, új adományok, kiváltságok azt mutatják, hogy bár Báthory előszeretettel adott armálisokat a köznép vagy a lófői rend tagjainak, ügyelt arra is, hogy szövetségesei maradjanak a főemberek is. Ezért olyan oklevelek is bőven vannak a Királyi Könyvek adományai között, amikor kifejezetten a rangemelés vagy annak megtartása volt a cél, mint például 1609 februárjában, amikor Sebestyén István pixidáriust emelte a köznépi állapotból az igai nemesek közé és látta el címeradománnyal, valamint a marosszéki Bánd faluban lévő házát minden szolgáltatás alól mentesítette.⁵⁰ A nemesség megőrzése volt a célja a szintén Bánd faluban élő Egerházi Balázsnak adott nemesség- és címeradománnyal, a megadományozott ugyanis az oklevél szerint már eredetileg is nemes volt, ez az adomány csupán megerősítette ebben az állapotában.⁵¹ Még ugyanekkor kapott hasonló típusú oklevelet a sepsiszentkirályi Erdeo Márton, aki korábban nem volt nemes.⁵² és mások, akiknek a nevei a legtöbb esetben a pár év múlva készült lustra-jegyzékben már nem bizonyos, hogy a nemesek között szerepelt. Mellettük azonban nagy becsben tartotta a székek főembereit is: 1609. február 16-án adományozta a szentléleki Mattius Jánosnak, Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék kapitányának és testvérének, Péternek szolgálataikért Stresa és Kerczesora falvakat, amelyek addig a fogarasi várhoz tartoztak.⁵³ Ugyanígy adományban

⁴⁸ Connert János: *A székelyek alkotmányának története, különösen a XVI. és a XVII. Században*, Székelyudvarhely 1906, 160-161. o.

⁴⁹ Erről lásd Balogh Judit: *Báthory Gábor székelypolitikája*, 1991, passim.

⁵⁰ LibReg, V. k. 60. f.

⁵¹ Uo. 62-63. f.

⁵² Uo. 77. f.

⁵³ Uo. 198. f.

részesült ekkor Udvarhelyszék főkirálybírája, véczkei Balassy Ferenc, akinek és fiainak, Ferencnek, Udvarhelyszék, és Mihálynak, Marosszék kapitányának Báthory részjóságokat adott Szent-Demeteren, Véczkén, Székelyszálláson, Etéden, Ujfalun, Andrásfalván és Szovátán.⁵⁴ Nem sokkal később újabb adománylevélben ugyanők kaptak részjogokat Szent-Demeteren, Véczkén, Székelyszálláson, Magyaróson, Etéden, Csöbön, Bordoson, Siklódon, Ujfalun, Andrásfalván és Szovátán⁵⁵. Ugyanebben az esztendőben zabolai Mikes Zsigmondnak jobbágyul engedte pávai Bene Istvánt, aki előbb a Székelyföldre küldött biztosai előtt szabad székelyként adatott ki, de most Mikes Zsigmond birtokán lakik⁵⁶. Ekkor kapott új adományt Kornis Ferenc is, Edőszentgyörgyön, Csokfalván és Havadtön lévő részjóságaira⁵⁷. Így adományozott gálfalvi Ozdi Gergelynek is új adományt, mégpedig Gálfalva, Monyát (másképp Boldogasszonyfalva), Bós, Szentlászló, Szentrontás, Lőrincfalva, Nyárádtő, Lukafalva és Sellye marosszéki falvakban lévő birtokaihoz⁵⁸. Szintén egy jelentős székely család, az imecsfalvi Imecsek részesültek 1613-ban adományban, amikor a fejedelem elrendelte Tholdalagi Mihály háromszéki alkirálybírónak és több nemesnek, hogy Imecs Mózes ártatlanul elfoglalt részjóságát Imecs Lászlónak adassák vissza hilibi Gál Jánostól.⁵⁹ A későbbi évek egyik legtöbb jobbágygal bíró székely főembere, Dersi János is ekkor alapozta meg a vagyonát, amikor 1609. október 20-án új adományt kapott Báthory Gábortól, Boncházán, Mikházán, Remetén, Szovátán, Kendőn és Csikfalván lévő részjóságaira.⁶⁰

A katonai teljesítményt is előszeretettel honorálta a fejedelem különböző adományokkal. Minden bizonnyal ezért nemesítette meg az andrásfalvi Pálfy Jánost, akinek a neve már korábban is föltűnt a hadak vezetői között;⁶¹ adott kiváltságlevelet csikfalvi Csányi Györgynek, akinek új adományt adott Csíkszentmártonban lévő részjóságára;⁶² Bibarczfalvy Jánosnak, akinek Bibarczfalván jobbágyokat adományozott;⁶³ Kun

⁵⁴ Uo. VI. k., 271. f.

⁵⁵ Uo. 394. f.

⁵⁶ SZOKL, VI. k., 27. o.

⁵⁷ LibReg. VI. k., 412. f.

⁵⁸ SZOKL, VI. k., 30-31. o.

⁵⁹ Uo. 36-37. o.

⁶⁰ LibReg. VI. k., 418. f.

⁶¹ Uo. 451. f.

⁶² Uo. 417. f.

⁶³ Uo. 374. f.

Jánosnak, akinek Marosszéken több faluban jobbágyokat adott,⁶⁴ és aki a későbbiek során is jelen volt a marosszéki nemesek között; Barlabássy Ferencnek, akinek kétszer is új adományt adott, először Hodoson és Ekemezőn, majd pedig Miházán, Köszvényesen, Etéden és Kakucson lévő részjóságaira;⁶⁵ Bakó Imrének, akinek új adományt adott Csikfalván lévő részjóságaira;⁶⁶ Bakó Máténak, akinek szintén új adományt adott Jobbágytelkén és Hodoson lévő részjóságaira;⁶⁷ de ugyanilyen szempontok vezették akkor is, amikor 1611 júniusában harmincnégy testőr gyalogját nemesítette meg, akik Háromszék különböző településein, Sepsiszentgyörgyön, Illyefalván, Szotyoron, Killyénben, Szentkirályon, Zoltánban és Borzován laktak.⁶⁸ Ilyen közösségi kiváltságot többet is találunk ebben az időszakban, ugyanis bizonyos esetekben a nemességnek tett engedmények ellenére is velük szemben igyekezett megvédeni bizonyos székely közösségeket. A brassói csatában mutatott hősiességükért a háromszéki lóföket kivette a törvényes teherviselés kötelezettsége alól, ám a nagy tiltakozás miatt ezt a rendelkezését az 1612 májusi országgyűlésen megsemmisítették, mivel „a pénzdadásból és egyéb teherviselésből a köztük való nemesség és székelység közül magokat kivonták”.⁶⁹ A nemesség ebben a kérdésben közösségként viselkedett, és határozottan, a székely községgel összefogva lépett föl a kiváltni szándékozó lófősséggel szemben. Máskor Székelyudvarhely városát kívánta megoltalmazni Báthorynak az az oklevele, amelyben elrendelte, hogy a székely város maradjon meg a korábban a székely generális által neki rendelt két falu, Gyárosfalva és Szentimre birtokában és a nemesség ne zaklassa emiatt.⁷⁰ Emellett

⁶⁴ Uo. 334. f.

⁶⁵ Uo. V. k., 31. f. és VI. k., 417. f.

⁶⁶ Uo. VI. k., 422. f.

⁶⁷ Uo. 421. f.

⁶⁸ SZOKL, VI. k., 138-140. o. A testőr-gyalogok származási helyei: Sepsiszentgyörgy: Vajda Márton, Nyerges Tamás, Deák Benedek, Szabó István, Márk István, Márk Pál, Márk János, Sylvester András, Koss Boldizsár, Kók János, Czakó János, Pokol Mihály, Marthon György, Kuthy András, Pataki Mihály; Szotyor: Molnár Máté; Szentkirály: Ábrahám (Killyéni István), Ágoston Tamás, Kis András; Illyefalva: Szász Gáspár, Kerekes Miklós, Elekes János, Elekes Lukács, Séra János, Szachva Péter, Kordes Pál, Nagy Simon, Dobos János, Dobos György, Benkő János, Zayson Mihály, Dancz János, Danch Péter, Katona István, Zylvassy János; Killyén: Molnár Miklós; Zoltán: Ördög Mihály, Mihály Pál, Borzova: Bene Balázs

⁶⁹ EOE, VI. k., 229. o.

⁷⁰ SZOKL IV. k., 184. o.

Kézdivásárhely kiváltságait is megerősítette és kibővítette.⁷¹ Több kiváltságot is adott Marosvásárhelynek,⁷² ezek közül a legérdekesebb, amikor a város közössége viselkedett nemesként, hiszen a nekik adományozott oklevél szövege szerint a város bírának, esküdtjeinek valamint lakosainak új adományt adott a Bordoson, Székelyfalván és Szentannán lévő részjóságokra.⁷³ Külön kiváltságot kapott a két Oláhfalú lakossága is, akiket „minden rovatal, rendes és rendkívüli adó, segély és kamaranyereség, vetéseikből és majorság földeikből tized, kilenczed és papibér fizetésétől, köz- és részleges hadi fölkelésekben való részvételtől mentté és szabaddá tette, de azon föltétel alatt, hogy ők minden évben 1000 szál deszkát legyenek kötelesek maguk költségükön és munkájuk által [...] a fejedelem számára beszállítani”.⁷⁴

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a székelypolitika Báthory Gábor idején öltött olyan formát, amit többé-kevésbé utódai is követendőnek láttak. Uralomra jutásakor szigorúan megtiltotta ugyan az újonnan történő jobbágyul kötéseket, ám a későbbiekben egyrészt maga is adományozott jobbágyokat, másrészt elsősorban nem tiltásokkal kívánta féken tartani a jobbágyosodás folyamatát, hanem rangemelésekkel szándékozott megakadályozni az elszegényedő vagy szegényebb székelységnek a jobbágyi sorba süllyedését. Szigorú parancsai ellenére, amelyeket a fejedelemmé választásakor fogalmazott meg, gyakran ő maga is hozzájárult ahhoz, hogy némelyek elkössék magukat, mint 1613. január 2-án, Marosvásárhelyen kiadott oklevélben látható, amelyben a maroszséki Lőrincfalván lakó Menyhárt György bíró és felesége jobbágyul kötötték magukat gálfalvi Ozdi Györgynek, Maroszsék jegyzőjének. Az elkötés okaként azt fogalmazták meg, hogy Ozdi Gergely megoltalmazza őket különösképpen a lőrincfalviak ellen, akik személyükben háborgatták őket, minthogy idegen és gyámoltalan emberek voltak. Ozdi Gergely megígérte, hogy támogatja és oltalmazza őket, és ha Menyhárték ehhez a megállapodáshoz nem tartanak magukat, akkor Ozdi Gergely és minden utódja, örököse mindenhol megtalálhatják őket, és mint jobbágyokat engedetlenségért megbüntethessék őket, és ez ellen ne használhasson semminemű fejedelmi megkegyelmezés.⁷⁵ Ez a jobbágyul-kötés

⁷¹ Uo. 174. o.

⁷² LibReg. V. k., 79. f

⁷³ Uo. VI. k., 415. f.

⁷⁴ Közli Jakab E. – Szádeczky – Kardoss L. 1901, 322-323. o.

⁷⁵ SZOKL, VI. k., 35-36. o.

voltaképpen szinte prototípusává vált az elkövetkező évek ilyen gyakorlatának. Az évszám persze árulkodó, ugyanis 1613 Báthory Gábor fejedelemségének az utolsó esztendeje volt, a folyamatos háborúskodás és hadi készültség, valamint a külső és belső ellenség pusztításának az ideje a székelység számára. A megnövekedett haditerhek és emellett a pusztítások sok esetben már önmagukban is elegendőek voltak arra, hogy valaki elkösse magát egy főember szolgálatában. Ehhez járult ebben az esetben, és még sok más esetben is a székely társadalom mint közösség sajátos összetartó ereje, kohéziója, ami többek között abban is megnyilvánult, mint erről a későbbiekben majd még szó lesz, hogy a közösség nehezen tűrte meg maga között az idegeneket. Ilyen idegen volt minden kívülről jött, legyen az nemes vagy szabad állapotú, esetleg jobbágy, de ugyanilyen idegenné vált minden kiválni szándékozó is, ha a közösség rovására törekedett egyéni kiváltságokra vagy magántulajdon szerzésére. Az ilyen idegeneket pedig nemcsak hogy nem tartották magukkal egyenrangúaknak, de egyenesen ellenségesen viselkedtek velük, a legtöbbször fizikailag is bántalmazták őket. Valószínűsíthetjük, hogy ebben az esetben is hasonló viselkedésről lehetett szó. A fejedelmi viselkedés, úgy tűnik, megengedő volt az ilyen esetekben, de nem csupán az uralma végén, hiszen annak ellenére, hogy határozottan fellépett a jobbágyosítás ellen, már 1609-ben maga is adományozott jobbágyokat, és híveinek is megengedte, hogy saját jobbágyaikat a továbbiakban is bírassák. Így járt el a Csíkszék területén lévő Szentimrén lakó Hadnagy János esetében is, akiknek a jobbágyait már 1609-ben bírni engedte,⁷⁶ vagy Kelemen Mihály esetében, akinek Csicsón, Madéfalván, Csíkrákoson valamint Menaságon adományozott jobbágyokat.⁷⁷ Kilyén Tamásnak Csíkszentmártonban, Vadadon Torboszlón, Ehéden és Ernyén lévő részjőszágaira adott ki új adománylevelet,⁷⁸ szentrontási Bereczki Máténak pedig hűséges szolgálataiért rögtön visszaadta azokat a jobbágyait, akiket rövid ideje a fiskus számára konfiskáltak, hármat Szentrontáson, egyet Torboszlón, egyet Szovátán, egyet Havadtón, kettőt Gegesen, egyet Szentlászlón (Marosszék), akiket elmondása szerint régóta bírt, de akikről az ezzel kapcsolatos okiratai hiányoztak.⁷⁹ A marosvásárhelyi Békési János, felesége Borsos Judit és fiuk, Békési István szintén hűséges szolgálataért kapott újra megnevesítő

⁷⁶ Uo. 26. o.

⁷⁷ LibReg. VI. k., 377. f. Az adományozás 1609. október 13-án történt.

⁷⁸ LibReg. VI. k., 413. f.

⁷⁹ SZOKL VI. k., 28. o.

címeres levelet, amely által Marosvásárhelyen lévő két házukat minden köztehertől mentesítette,⁸⁰ csakúgy, mint a szintén marosvásárhelyi Koncz Mihályt, akinek új adományt adott Marosvásárhelyen lévő kúriájára, Meggyesfalván kúriával, Bodoson, Erdőszentgyörgyön valamint Keresztúron lévő részjóságaira.⁸¹

Az adományozásokban tehát nagyon is különböző szempontok érvényesültek, a fejedelem igyekezett a személyes szolgálat vagy hűség alapján kiváltságolni, ami által azonban a székelyek nagy részét sikerült maga mellé állítania. Nem véletlen, hogy hadi vállalkozásaiban is elsősorban rájuk számított és nem is alaptalanul. Szilágyi Sándor a brassói csatáról írva állapítja meg, hogy a legrosszabb helyen, mert mocsaras és árkos is volt, állt a jobbszárny, „Bedő István, Begröli István, Béli Kelemen, Dániel Mihály és Geréb Andrástól vezetett székelység a hitetlen, de kitűnő katonai tehetséggel bíró Rác György vezérlete alatt”.⁸² A székelyek nagy része a nemességtől a közemberig mellette állott, és bár a Bethlen Gáborral történt szakítás után néhány Bethlennel tartó főembert hűtlenség miatt fej- és jóságvesztésre ígért és ezeknek Bethlennel együtt menekülniük kellett, s majd csak 1614-ben tértek vissza,⁸³ a többség mégis mindvégig kitartott mellette, ami azt mutatja, hogy elégedett volt azzal a politikával, amit Báthory Gábor folytatott velük szemben. A nemesség támogatása és a nekik juttatott adományok mellett a Királyi Könyvek oklevelei között a legtöbb primipilátusi és peditatusi oklevél kiadása a Báthory nevéhez fűződik. Tehát igaz ugyan, hogy, különösen az 1612-1613-as esztendőkből a harcok miatt sokan kötötték magukat egy-egy főember szolgálatába,⁸⁴ sokan viszont az említett kiváltságok miatt voltak képesek megmaradni a szabad állapotú székelyek között. A nemesség helyzete szintén kedvezően alakult, mert a fejedelemnek tett szolgálatainak fejében jelentős adományokra számíthatott. Nekik kedvezett elsősorban az a törvény is 1609-ben, hogy a székelyek pereit a régi időkhöz hasonlóan a székely helyeken intézzék, ne pedig a fejedelmi táblán,⁸⁵ így még nagyobb hatalomra és befolyásra tudtak szert tenni a saját közösségükben, és ezáltal

⁸⁰ SZOK VI. k., 30-31. o.

⁸¹ LibReg. VI. k., 416. f.

⁸² Szilágyi Sándor: *Báthory Gábor fejedelem története*, Pest 1867, 139. o.

⁸³ Csíkból ilyenek voltak Petki János, Kálnoki János, Kálnoki Benedek, Bernárd Ferenc, Damokos István és Damokos Ferenc.

⁸⁴ Erről lásd: Balogh J. 1991, 21-28. o.

⁸⁵ EOE, VI. k., 194. o.

mintegy visszakapták azt az autoritást, amit az 1562-es segesvári végzésben elvettek tőlük, s amit évtizedeken át nem sikerült visszaszerezniük. A székely társadalom belső helyzete tehát, úgy tűnik, éppen Báthory Gábor fejedelemsége alatt konszolidálódott, legalábbis abban a tekintetben, hogy a köztük lévő feszültségeket kívülről nem gerjesztették. Így kialakulhattak az adott közösség természetes erővonalai, még annak ellenére is, hogy a közösségen belül ható erőket Báthory nem minden esetben tisztelte. Ha figyelembe vesszük azt, hogy több esetben adományozott városlakó székely nemeseknek kiváltságokat, azt kell mondanunk, hogy a közösség és a nemesség közül a nemesség támogatását választotta. Az erőszakos jobbágyul kötések továbbra sem szűntek meg, de ezekkel szemben a szabad székelyek már nem fölkeléssel igyekeztek védekezni. Ezzel elhárult a székely fölkelés veszélye is a fejedelemség feje fölül. A nemesség is körvonalazódni kezdett, ugyanis az ekkor birtokot vagy adományt kapott székelyek, valamint azok, akik katonai vagy egyéb vezető funkciókat töltöttek be, a későbbiek során megmaradtak a nemesek között és a karrierjüket sok esetben tovább tudták építeni. A későbbiek során készített lustra-jegyzékekből látható, hogy többen éppen azok közül lettek a legtöbb jobbággal bíró jobbágytartók, akik ezekben az években emelkedtek fel vagy kezdtek fölemelkedni.